



— Roman predstavlja žanr srpske predromantičke književnosti u kojem se javljaju prvi tragovi modernih formi fantastike (novi oblici onirizma, »horror« fantastika), prvi odjeci novog fantastičnog jezika koji se u tom razdoblju u vodećim evropskim književnostima rađa i formira izvan dominacije kodova religiozne i folklorne imaginacije (tj. koji egzistira van čistog prostora ovih sistema, iako, naravno, transformiše i asimilira u svoju paradigmu pojedine njihove elemente), a koji začinje fantastički kod što će postati poetički osnov moderne paradigme, koncepta i oblika književne fantastike, dominantne u novijoj tradiciji fantastičke literature tokom XIX i XX veka: tu su, dakle, začeci mnogih formula relevantnih u modernoj fantastičkoj tradiciji. Prvi, naravno — u odnosu na evropsku scenu — vrlo stidljivi nagoveštaji takvog procesa u ranom srpskom romanu obeleženi su upravo susretom tradicionalnih (folklornih i religioznih) i modernih oblika fantastike u prostoru te žanrovske strukture, pri čemu ovi drugi, naslanjajući se u ponekim aspektima na prve pomenute, modifikuju iz njih preuzete komponente i realizuju sopstveni diskurs na jednom poetološki (i idejno) drugačijem nivou: jednom rečju u prostoru ovog žanra istovremeno se produžava — u modifikovanom obliku — linija kontinuiteta književne fantastike u nas (stara) i otvara se nova. Tako, recimo, »horror« sloj »romantičkih povesti« ne može da se svede na folklornu vampiristiku i demonologiju (iako su i njeni tragovi — manje ili više, ali uglavnom indirektno — razaznatljivi), pošto počiva na različitim pretpostavkama, topičkim momentima, rekvizitiraju. Takođe se moglo videti kako se ovde otvara put ka modernizaciji tradicionalnih formi oniričke fantastike: iako koncepcijska podloga ovog sloja u vidakovićevskom romanesknom modelu, u svom krajnjem ishodištu, unekoliko duguje hrišćanskom teološkom konceptu sna, karakterističnom za fantastiku naše stare književnosti, onirička fantastika se ovde realizuje izvan takvog koordinatnog sistema. Sve u svemu, ako prihvatimo činjenicu da upravo sa romanom predromantičara (tj. njegovom fantastičkom komponentom) srpska književnost počinje — onoliko koliko je to njen tadašnji razvojni stupanj omogućavao — da inklinira modernijim formama fantastike, onda je pomenuta komponenta ovog žanra ona tačka od koje možemo dalje pratiti razvoj novog, modernijeg toka književne fantastike kod nas, razvoj u kojem su — tokom čitavog romantizma i realizma — još preovladavali tradicionalni oblici, a moderne forme fantastike su dugo, sporo i teško zadobijale svoje pravo mesto, iako se prvi impuls njihovog rađanja (uvođenja u sistem srpske literature) pojavio još u našem ranom romanu.

— U ovoj početnoj tački izvesne (blede, tanke i mestimice isprekidane) linije kontinuiteta modernijih oblika fantastičkog diskursa u srpskoj književnosti, otkriva se i poseban, dosad neuočen značaj koji pojedini pisci zadobijaju upravo u takvom kontekstu: to se pre svih odnosi na Vidakovića, u čijim romanima je, više nego kod drugih autora, prisutan opisan modus oniričke fantastike (a takođe tragovi »horror«), kao i na Jevstatija Mihajlovića, koji u svojim dvema »romantičkim povestima« pokazuje intenzivniju i dublju sklonost ka »horror« fantastici no i jedan naš predromantičar (iako je i kod njega ona povezana sa prosvetiteljsko — racionalističkim ključem), i koji je po razvijivosti, žestini, topici, te kvantitativnom učešću takvih slika, najbliži adekvatnim obrascima gotske proze. Najzad, pri svemu tome ne treba gubiti iz vida da fantastička komponenta ranog srpskog romana ne samo uvodi u horizont naše literature pomenute oblike fantastičkog diskursa, kroz određenu tenziju između tradicionalnih i modernih formi fantastike (što je, inače, posebno

## tragovi na semaforu

### rale nišavić

(Z-m-n)

Ni zmija ni puž ka suncu ne streme  
U opojnoj mreži tragova  
Moj hod je ka suncu  
Neuhvatljiv je sled...

Vi što merkate zenicama sitnim  
Vi nikada napiti-nikada zasićeni  
U gradskoj vrevi nesamerljivo sitni.

Ali pomera se gradska mreža  
Odasvud vreba mrak  
Merljivi su pokreti — nema hoda mimo obala  
Moj hod je ka suncu  
Moj hod je prema devojačkom srcu.

U gradskoj kotlu pomeraju se nijanse  
Razmiču tragovi oduzetog dana...

Dopiru glasovi sa njiva — glasovi s livada  
U parfemisanim kancelarijama disanje je oporo.

Mora se pomeriti zvono s debelog ovna  
Prezasićeni su čula od siktanja  
Prezasićeni dodiri od zvonjave.

Dremljivi čobani sanjaju semafore  
Ne razlikuju rasvetu po trgovima  
U podnebesju zapisana je promena  
Na dlanu zaboravljena zemlja...

Tragovi zaslepljuju vid  
Pomeraju raspukle zore

Na kolektivnoj gozbi menjaju se mesta  
Zalutala ptica u predgrađa  
odnosi devojačku belinu, donosi  
mirisne lekove u razvaline grada.

Uzalud li prizivam dragu  
da ispijem vid  
da mazim prstenovanu ruku  
Samo da ne ponovim  
priču — moj hod je ka Suncu!!

kada je u pitanju folklor, karakteristika i začetaka modernog fantastičkog toka u evropskim književnostima tog razdoblja), nego istovremeno i oscilirajući između jednog modernijeg, fantastičkog (nemimetičkog) literarnog principa i jednog, u evropskom kontekstu tada već anahronog, prosvetiteljsko-utilitarnog načela što je druga bitna tenzija koja daje najspeficifniji obeležja našoj predromantičkoj romanesknoj fantastici.

— Fantastička komponenta romana srpskih predromantičara, i pored toga što je u određenim momentima objašnjena — demistifikovana (tj. »defantastizovana«) prosvetiteljsko — racionalističkim ključem (što je, pored ostalog, i svedočanstvo o složenim putevima konstituisanja prihvatljivih modusa za »legalizaciju« fantastičkog pisma u našim »romantičkim povestima«), svojim prisustvom ipak predstavlja mali ali važan znak dekonstrukcije monolitnosti prosvetiteljsko — racionalističke logike (sistema)<sup>28</sup> — to je, inače vladajuća paradigma našeg proznog stvaralaštva u ovom razdoblju. Ovakav znak tim je važniji jer se javlja unutar žanrovskog (romanesknog) diskursa koji svojim suštinskim odrednicima egzistira upravo u prostoru tog sistema, tako da se u opisanom smislu fantastika ovde javlja kao »dekonstrukcijski znak« unutar samog sistema (za razliku od fantastike u epskom pesništvu istog stilskog usmerenja, u kojem je, kao što ćemo videti u narednom poglavlju, njeno dejstvo pomenutog tipa — u kontekstu celokupne književne strukture našeg predromantizma — daleko intenzivnije, ali dolazi spolja, pošto čitav taj žanr u biti počiva izvan ovog, dominirajućeg, idejnog sistema tadašnje srpske literature).

— Najzad, fantastička komponenta »romantičkih povesti« ima još jedno važno značenje u stilskom kontekstu, pošto — kako po svojim preovladajućim, modernijim formama<sup>29</sup>, tako i po statusu u okviru ovog žanra — predstavlja još jedan element koji ranom srpskom romanu daje jasnija predromantička obeležja.

### Beleške

28. Videti: R. Kazimirović, *Ibid* (odeljak *Gatanje po značajnim ili sudbonosnim snovima*, str. 312–328); Đorđe J. Janić, *Snovi i njihovi simboli u srpskohrvatskim narodnim pesmama*, »Gradina« g. XV. br. 3, 1980, str. 129–161 i Branislav Krstić, *Okultni motivi u našim narodnim pesmama*, Prilozi proučavanju narodne poezije, knj. 1, sv. 1–2, 1934, str. 62–70; Branislav Krstić, *Istovremeni snovi u našim narodnim pesmama*, *Ibid*, str. 184–187; Branislav Krstić, *Prirodni snovi u našim narodnim pesmama*, *Ibid*, knj. 2, sv. 1–2, str. 217–227.

29. Videti: Milorad Pavić, *Ibid*, str. 464–468.  
30. O tom hrišćansko — teološkom (ali i uopšte teološkom, poznatom još u drevnim civilizacijama) poimanju snova pisao sam detaljnije u poglavlju o fantastici u epskom pesništvu sprskog predromantizma pošto je takav koncept potpunije, očiglednije i direktnije odredio i konstituisao oniričku fantastiku našeg predromantičkog epskog pesništva. Osnovne informacije o pomenutom konceptu mogu se potražiti u X. L. Dufour, *Rječnik biblijske teologije*, Zagreb, 1980, str. 1124–1128. 31. Rože Kajoa, *Moći sna*, Zagreb, 1983, str. 10–11. 32. Z. Mišić, *Gde je prava fantastika. Kritika pesničkog iskustva*, Beograd, 1976, str. 272–273.

33. O »mladoj nedelji« videti *Srpski mitološki rečnik*, Beograd, 1970. (odrednica *nedelja*) str. 210.

34. Branislav Krstić, *Okultni motivi u našim narodnim pesmama*, »Prilozi proučavanju narodne poezije« knj. 1, sv. 1–2, 1934, str. 66–67.

35. Branislav Krstić, *Prirodni snovi u našim narodnim pesmama*, *Ibid* knj. 2, sv. 1–2, str. 217 i dalje.

36. Onako kako taj model definišu moderni proučavaoci (Rože Kajoa, *Od bajke do science fiction*, »Književna kritika« god. II knj. 5–6, 1971, str. 61–81 i Vladimir Prop, *Morfologija bajke*, Beograd, 1982).

37. Cvetan Todorov, *Poezija i alegorija*, »Off-«, Zagreb, b. g. br. 2–3, str. 104 (prevod IV poglavlja poznate Todorovljeve studije *Introduction à la littérature fantastique*, Paris, 1970).

38. *Petar bega od smrti*, u zbirci Ristića i Lončarskog *Srpske narodne pripovetke*, Novi Sad, 1891.

39. Što je, inače, bitna značajka jednog od glavnih tipoloških analogona fantastičke komponente romana naših predromantičara, gotske proze, za koju je rečeno da »se javlja kao svojevrsna reakcija na racionalističko raspoloženje i realistički prosek (Ivanka Kovačević, *Ibid*, str. 124); videti o tome i: Marija Janjion, *Romantizam, revolucija, marksizam*, Beograd, 1976, str. 333–338 (pog. *Gotski fantomi*).

40. Jer, »gotški kvalitet se pojavljuje kao jedan aspekt romantizma«, B. Hennessy, *The gothic Novel*, str. 34.